

Boža Krakar Vogel
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.58.25-34

Vrste kurikularnega branja in odzivi kurikularnih bralcev

Kurikularno imenujemo tisto branje, ki je povezano z vzgojno-izobraževalnimi nameni v okvirih kurikuluma. Deli se na šolsko kurikularno branje in delno prostočasno branje. Oboje se dogaja z vzgojno-izobraževalnimi nameni in pod vodstvom učitelja oz. mentorja. Oboje spremljajo poleg neposrednih bralnih udeležencev tudi druge skupine kurikularnih bralcev – starši, strokovnjaki, civilna združenja, mediji. To spremljanje preide v polemiko, kadar kurikularni bralci nasprotujejo odločevalcem, češ da so izbrali učencem neprimerno knjigo, bodisi za maturo, Cankarjevo priznanje, bralno značko, literarno nagrado ipd. Najbolj jih zmoti, kadar se knjiga zaradi (spolne) tematike ali (vulgarnega) jezika uvršča na stopnjo radikalne tujosti, zaradi česar utegne kvarno vplivati na mlade bralce. Podana sta dva primera polemičnih odzivov in skiciranih je nekaj razmislekov, kako ravnati pri različnih oblikah kurikularnega branja.

kurikularno branje, literarna tujost, literarna zmožnost

Curricular reading refers to reading connected with the educational objectives in the school curriculum. It can be divided into school curricular reading and to some extent leisure reading. Both take place with educational objectives in mind and under the guidance of a teacher or supervisor. In addition to direct reading participants, both are also monitored by other groups of curricular readers (e.g., teachers, experts, civil society organizations, and the media). This can grow into polemics if curricular readers object to a book selected by the decisionmakers—either for the secondary-school leaving exam, the Cankar Award contest, the school reading program (Sln. *bralna značka*), or a literary award—claiming it is inappropriate for students. What bothers them most is when a book contains a (sexual) topic or (vulgar) language and can be classified as radically unconventional, with the possibility of corrupting young readers. Two examples of a polemic response are presented, and a few reflections are outlined on how to deal with this with various types of curricular reading.

curricular reading, literary unconventionality, literary competence

1 Uvod

Kurikularno imenujemo tisto branje, ki je povezano z vzgojno-izobraževalnimi nameni v okvirih kurikuluma.¹ Tako branje se dogaja ob vodenju učitelja/mentorja in ima vsaj nekatere od ciljev, po katerih se razlikuje od poljubnega prostočasnega branja: interpretacija vsakokratnega literarnega besedila, ob tem pa ponotranjanje interpretativnih dejavnosti oz. učenje kakovostnega literarnega branja nasploh, postopno pridobivanje literarnega znanja ter prispevek h kakovostni splošni bralni pismenosti.

Glede na okoliščine in cilje bralnega procesa ločimo več vrst kurikularnega branja. Najbolj znano in zavezujoče je **šolsko literarno branje**, katerega vsebine in dejavnosti so predvidene v učnih načrtih. To branje se dogaja pri rednem pouku književnosti in se tudi preverja pri vseh učencih, interno in eksterno, najbolj zahtevno pri maturi.

¹ Izraz kurikulum ima v povezavi s šolskim poljem različne definicije. Nekateri ga enačijo z učnim načrtom, drugi s širšimi procesi v vzgoji in izobraževanju. Sama razumem ta pojem kot kompleksnost načrtovanih dejavnosti in vsebin v vzgojno-izobraževalnem procesu.

Motivacijo za branje književnosti v času šolanja pa pri nas dodatno podpirajo tudi različne vrste **delno prostočasnega branja**. Te se ne dogajajo pri neposrednem pouku, ampak pri dodatnih interesnih dejavnostih zunaj rednega pouka, a vseeno v stiku s šolo in pod vodstvom mentorice/mentorja, največkrat učiteljice/učitelja slovenščine. Učenci se v te oblike vključujejo prostovoljno, vendar z zavedanjem, da morajo zadostiti določenim pogojem, če želijo potrditev o svoji bralni uspešnosti. Najbolj razširjeni vrsti delno prostočasnega branja sta branje za bralno značko in tekmovanje za priznanje.

Z opisanimi vrstami branja se, kot rečeno, ne ukvarjajo samo učenci bralci in njihovi mentorji, ampak se glede na interes vključujejo tudi druge skupine kurikularnih bralcev. Angažma teh skupin je intenzivnejši, kadar pride do kratkega stika med predlagalci kurikularnega branja in sprejemniki. Vsaj načelno (teoretično) so upravičeni oz. mogoči razlogi tako za nasprotovanje kakor za zagovor aktualnega izbora. Razumevanje literature je namreč zaradi njene večpomenskosti močno odvisno od bralcev, od njihovega obzorja pričakovani, kamor sodijo svetovni nazor, bralno okolje, osebni interes, osebna in bralna izkušnost oz. celostna literarna zmožnost na določeni razvojni stopnji.² Zato se dogaja, da načelno pričakovano literarno zmožnost prekrijejo recepcijski šumi bodisi zaradi vsebinskih ali oblikovnih značilnosti besedila bodisi zaradi zunajliterarnih dejavnikov – družinskih, socialnih, nazorskih.

Strokovnjaki menijo, da se šumi v literarni recepciji pojavljajo zlasti v okviru radikalne tujosti, ko srečujemo prekoračitve »obstoječega smiselnega obzorja«, s temami, kot so omama, eros, smrt, »kjer se oblike življenja zaletijo druga v drugo in se odcepijo, ne da bi prehod urejal kak krovni red.« (Šlibar 2008: 24) Zato, kot v istem prispevku pravi Neva Šlibar, je za šolanje literarne zmožnosti bolj sprejemljiva stopnja strukturne tujosti, na kateri se srečamo s pojavi zunaj nam znanega reda, za sprejemanje vsebinskih in oblikovnih sestavin pa je sicer potrebna zahtevna, a izvedljiva bralčeva prilagoditev (drugačni časi, kraji, običaji, nravi, ubeseditvev ...). Sprejemanje tujega je tudi na tej ravni različno, od odklanjanja do ponotranjanja, a ga je mogoče na navedenih stopnjah literarne zmožnosti premagati s preseganjem vrzeli v znanju in z uzaveščanjem.

Če se opremo na skicirano tipologijo tujosti in odzive v praksi, ugotovimo, da kot radikalno tuja kurikularni bralci največkrat doživljajo problemska besedila – tista, ki obravnavajo »problematične« oz. tabujске teme – alkohol, droge, spolnost, nasilje, bolezen, smrt, brezdomstvo, disfunkcionalne družine, odnos do religije (Tršan 2013). V nadaljevanju si bomo podrobneje ogledali dva primera, pri katerih so se med predlagalci in kurikularnimi bralci razvile mestoma tudi strastne polemike.

2 3. stopnja – delno razvita literarna zmožnost: Učenci razpravljajo s sošolci o psiholoških in moralnih problemih v povezavi s prebranim. Pri vrednotenju kombinirajo čustvene, realistične, moralne in kognitivne kriterije. **4. stopnja** – solidno razvita literarna zmožnost: Bralci razlikujejo več možnosti razumevanja, interpretirajo motive in druge relevantne sestavine. Zmožni so empatije in hkrati objektivne distance ob uporabi konteksta zgodbe. Vrednotijo tudi estetsko plat – sposobni so kompleksnega vrednotenja. Na **5. stopnji** visoko razvite literarne zmožnosti se pridruži poglobljeno interpretiranje estetike besedila, tudi literarne klasike in širše vključevanje konteksta. Osnovnošolci se v povprečju gibljejo med tretjo in četrto stopnjo literarne zmožnosti, srednješolci pa med četrto in peto (Krakar Vogel 2020).

2 Maturitetno branje kot primer obveznega šolskega kurikularnega branja

Kot pripravo na preizkus literarne zmožnosti pri splošni maturi berejo maturanti v zadnjem letniku sklop literarnih besedil, izbranih po tematiki ali zvrstni pripadnosti, ki ga za tekoče šolsko leto predpiše predmetna maturitetna komisija. Največkrat sta to po en slovenski in en tuji roman na določeno temo.³ Zelo izrazite polemike so se npr. razvile ob vključitvi romana Vitomila Zupana *Menuet za kitaro* (1975) v šolskem letu 2004/05.

2.1 Vsebina

Roman vsebuje okvirno in vložno pripoved. Okvirna pripoved je turistično potovanje Jakoba Berganta Berka po Španiji, kjer sreča prijazen nemški par. Izkaže se, da je mož nekdanji nemški vojak Bitter, ki se je med 2. svetovno vojno boril v Jugoslaviji. Z njim se Berk veliko pogovarja in spoznava, da imata oba podobno stališče do vojne, v kateri človek postane žival. Od Bittrove žene še izve, da je bil njen mož nemški oficir in da je sodeloval pri poboju dijakov v Kragujevcu.

Vložna pripoved prikazuje vojno, v kateri se je Berk boril do osvoboditve. Oktobra 1943 se aktivist Jakob Bergant Berk odpravi iz Ljubljane, da bi se pridružil partizanom. V skrivališču se seznanja z nekdanjim španskim borcem Antonom, ki kasneje postane njegov prijatelj. Partizani gredo na pohod proti Ribnici. Na poti doživi Berk burno ljubezensko noč s partizanko Vesno. V Suhi krajini potekajo hudi spopadi z Nemci. Berka v kaotičnem vrtincu bojov po nesreči skoraj ustrelj nek partizan. Berk in Anton skupaj doživljata pretresljivo bitko za Mokrec, v kateri gre zgolj za preživetje do haluciniranja izčrpanih borcev (pripovedovalec npr. sliši menuet za kitaro). Po tej bitki se Berk in Anton za nekaj časa razideta, vendar se ponovno srečata ob koncu vojne. Na tem srečanju se nekemu tovarišu po neprevidnosti sproži puška, ki smrtno rani Antona. Ta se je od Berka poslovil z besedami: »Nasvidenje v naslednji vojni«.

2.2 Citati

»Joj, kako mi je dobro ... dobro mi je, dragi ...

»Nehaj s temi neslanostmi,« sem jo zavrnil, »govori raje o tem, kar je, če že moraš govoriti. No, povej, kaj počneva?«

»Ljubiva se,« je odgovorila čez čas, zdelo se mi je, da si bo polomila jezik pri nerodnem glagolu.

Prisilil sem jo počasi, da je rekla vse, kakor se tem rečem reče po domače, po kvantarsko. »Ali te to draži?« je vprašala. »Ne, ampak ne prenesem sladkega spakovanja.«

[...] začela je mešati svoj in moj slog, nastajalo je vzdušje smešnega. »Ojoj, kako si dober, dragi ... porivaj kurbo, kako lepo ti meni delaš ... saj sploh ne vem, kako ti je ime ...« (Zupan 1999: 106)

Pokret! Kaj, že spet? V vojski ne misli s svojo glavo.

Zbrši vse, kar je šlo skozi. Vse je čista zmeda nekega zelenega začetnika. Vse je nejasno, brez scenarija, brez režije, brez vidne zveze dogajanj med seboj. Val me je nesel s seboj, moje pikapokanje ni odločilo vojne v Evropi. (prav tam: 226)

3 Za šolsko leto 2021/22 npr. *Čudežni Feliks* in *Veliki Gatsby*.

Čedna, res; a kot ženska mi ni prišla v misel; oba sva bila premočena, ušiva, neumita; v vasi sva celo spala skupaj v postelji, oblečena in obuta, stisnjena drug k drugemu zaradi ozke postelje; ne verjamem, da sem jo razočaral, ker se je nisem niti dotaknil ... (prav tam: 229)

2.3 Nasprotniki izbire

Knjigi so kot maturitetnemu branju v imenu svojih otrok najmočnejše nasprotovali posamezni starši in Društvo Pobuda za šolo po meri človeka:

Sva starša bodočega maturanta, ki mu je bilo naloženo, da mora prebrati knjigo Vitomila Zupana: *Menuet za kitaro*. Jo je začel brati, a je kmalu ugotovil, da z branjem ne bo nadaljeval, ker mu vest tega ne dopušča [...] Ne glede na naše stališče je ta izbor knjige tudi strokovno sporen. S stališča mladinske psihologije in pedagogike so maturantje premladi, da bi to vsebino zrelo presodili, da bi ji bili kos na podlagi lastnih izkušenj [...] Vse besede, ki so včasih domovale v zakotnih straniščih, so danes sredstvo za izražanje umetniških občutij [...] To mnenje smo si starši ustvarili iz pogovora z najinima maturantoma, ki se s težavo prebijata skozi knjigo. Upira se jima jezik, zgodba je tako oddaljena, da ji težko sledita, da o temi ne govoriva [...] Naveličana sta vulgarnosti na vsakem koraku in ki je vsiljena vsem z literaturo za obvezno branje. (iz pisem staršev na RIC, oktober 2004)

Zaradi tega Društvo odločno podpira tiste starše in njihove otroke – dijake, ki jim ni vseeno, o čem razpravljajo, kaj vrednotijo in interpretirajo na maturitetnem eseju. Mnenja smo, da nihče nima pravice siliti otrok k branju literarnega dela, ki je proti volji njihovih staršev ali proti njihovi vesti. (pismo Društva Pobuda ... na RIC, 17. 11. 2004)

2.4 Zagovorniki izbire

Državna predmetna komisija za slovenščino za splošno maturo se je seveda odzvala na očitke, sklicujoč se na psihologijo bralnega razvoja, da bralci v starosti 18 let lahko učinkovito kritično analitično berejo raznovrstna umetnostna besedila:

»To z drugimi besedami pomeni, da je dijak besedila zmožen ne le doživljati in jih razumeti, temveč tudi kritično ovrednotiti in svojo sodbo utemeljiti.« Opozarjajo še na teoretska priporočila, da je za polnejše vrednotenje literarna besedila potrebno brati večkrat in odkrivati poprej neznane plasti. (12. 11. 2004)

V podporo romanu so se oglasili nekateri literarni strokovnjaki. Tone Smolej v članku *Mimi Podkrižnik v Delu* (2004) npr. v njem odkriva antimilitarizem, miroljubje, nekonformizem, spravo in bratenje s sovražnikom, torej vrednote, ki jih še danes nismo posvojili:

Romani, kot sta *Menuet za kitaro* in *Na zahodu nič novega* Ericha Marie Remarqua (nanj se Zupan večkrat sklicuje), so zelo poučni, saj prinašajo obsodbe vojne. So književno pričevanje o neki generaciji, ki jo je vojna, čeravno jo je preživela, uničila. Leta 1975 objavljeni roman, ki že desetletja polni učbenike, ni le premišljevanje o drugi svetovni vojni, temveč tudi o vseh prejšnjih in naslednjih.

Delov komentator Peter Kolšek (2004) je problematiziral še ugovor vesti pri branju:⁴

Ali literarno (umetniško) delo v galaksiji zahodne civilizacije [...] sploh zmore in sme pobuditi odpor v obliki ugovora vesti. Če je odgovor pritrdilen, je etično problematična vsa zahodna umetnost, le da jo je razkrinkal šele slovenski prispevek. Če je negativen, pa je ugovor vesti v tem primeru krona samovolje, triumf posameznikovega napuha pred univerzalno izkušnjo umetnosti – ali pač samo stiska nekega zoženega nazorskega in doživljskega sveta, ki ga društvo *Pobuda* ... zlorablja za namene, ki niso po meri učečega se mladega človeka.

2.5 Moj bralni vtis

Kompozicijsko in motivno-tematsko kompleksen roman, ki pred bralca postavlja številne doživljske in miselne izzive. Eden najzanimivejših je razmislek, kako se Berk iz mestnega gizdalina in radoživega individualista, v čigar začetno partizansko življenje sodi tudi sla po erotičnih doživetjih, razvija v občutljivega premišljevalca smisla bojevanja, absurdnih smrti, ki jim je priča, nejevere v propagando o svetli prihodnosti. Roman podaja drugačno sliko od prevladujočih upodobitev partizanskega bojevanja v sočasni literaturi. Redki erotični prizori so literarno motivirani kot neodtujljiv del Berkove vitalne osebnosti, tudi kot antipod totalnemu razčlovečenju v nadčloveških bojnih naporih. Ali kot v spremni besedi ob izidu romana v zbirki *Klasje* piše Nada Barbarič (1999: 36):

Prve bralce je ob izidu romana še vznemirjal odnos do erotike in prikazovanje drugačnega lika borcev ter partizanskega bojevanja, kakor so ga bili vajeni v sočasnih romanih na temo partizanstva. A nove generacije mladih bralcev berejo in najdevalo v romanu drugačne poudarke. Ti so predvsem vezani na lik mladega Berka, na njegovo osebnost, pobalinske zafrkancije, zavračanje preživelih vrednot in odraščanje. Njegovo obnašanje in razmišljanje presega vojno situacijo, pooseblja nemirne mladeniče vseh časov »enfants terribles«, ki se večno neprilagojeni sprašujejo o smislu svojih dejanj, trenutnega položaja in vsak čas na novo filozofsko postavljajo svet.

Taka možnost branja in identifikacije z junakovim spraševanjem po smislu skupaj z reakcijami maturantov v priložnostnih razpravah kažejo na to, da roman bolj kot brezizhodni pesimizem in destruktivnost ponuja možnost pozitivne identifikacije in aktualizacije, erotični prizori in prikazi skrajnih situacij v hudih bitkah pa so funkcionalno vpeti v celotno pripoved o junakovem vitalizmu, ki presega prevladujoči »nihilizem«, značilen za pisave radikalne tujosti. Roman bi tako po tematiki in literarni oblikovanosti uvrstili na stopnjo strukturne tujosti, ki zahteva bralčevo potrpežljivo privajanje in premišljanje o vsebini in obliki, s katerim je mogoče odkrivati bolj bivanjski smisel kot nesmisel, bolj upanje kot obup.

4 O izbiri romana se je razpravljalo na slavističnem kongresu (Hladnik 2005), na okroglih mizah idr. Na eni od njih, na Škofjiski klasični gimnaziji v Ljubljani, so se sami dijaki uprli podcenjevanju njihove recepcijske zrelosti, ki ga kaže skepsa njihovih staršev, in zagotavljali, da so sposobni samostojno kritično brati to besedilo, ne da bi jih erotični prizori oz. namigi »pohujšali«. S svojimi interpretacijami so tudi dokazali, da so dosegli četrto oz. peto stopnjo literarne zmognosti.

3 Tekmovanje za Cankarjevo priznanje

To tekmovanje je zahtevnejša oblika delno prostočasnega branja, ki je podvržena tudi preverjanju in lahko prispeva dodatne točke za vpis na zeleno šolo. Učenci, ki se prijavijo nanj, morajo prebrati določene knjige, ki jih za tisto leto predpiše posebna državna strokovna komisija. Tekmovanje poteka na več stopnjah, glede na starost in šolo učencev. Tekmovalci knjige natančno berejo in interpretirajo pod vodstvom mentorja, svoje branje pa ubesedijo na tekmovanju v obliki eseja. Najboljši eseji dobijo bronasto, srebrno ali zlato Cankarjevo priznanje.

Avtor Andrej Predin je bil leta 2008 nominiran za večernico, njegovo delo *Na zeleno vejo* je bilo predvideno kot branje za Cankarjevo tekmovanje leta 2011 (skupaj z zbirko Andreja Makuca *Oči*), vendar je bilo zaradi obširnih nasprotovanj umaknjeno z obveznega seznama del za branje.

3.1 Vsebina

Roman *Na zeleno vejo* je prvoosebna pripoved srednješolca Luke, ki z mamo in bratom živi v devetem nadstropju hiše v mariborskem blokovskem naselju. Oče se je z ljubico preselil v Ljubljano in mama skuša na kakršenkoli način družino materialno spraviti nazaj »na zeleno vejo«. Opri-me se prevarantskega »doktorja« Romana, s katerim skušata služiti s solarijem v stanovanju, kjer se Luka s prijatelji naslaja nad razgaljenimi telesi sosed in maminih prijateljic. Luka je ravno v občutljivih letih, ko ga spolna vprašanja zelo vznemirjajo, prav tako pa tudi druge mladostniške pustolovščine, npr. nočni petkovi izhodi s prijateljem Strajkijem v znane lokale ali na hišne zabave, ki jih obvezno spremljajo cigarete in alkohol, občasno pa jih popestrijo tudi mamila in brutalni pretepi. Mama jih sicer ne pripelje na zeleno vejo, Luka pa na koncu v bolnišnici, kjer je zaradi pretresa možganov po pretepu, doživi prvo ljubezen in spolni odnos. Pripoved je pisana v mariborskem mladostniškem slengu in vsebuje tudi veliko vulgarizmov.

3.2 Citata

Kirurško natančno sva preučila številne pimpike maminih strank. Znala sva jih prepoznati, ker je imela vsaka svoj značaj in prav vsem je visela kožica ven. (Predin 2008: 55)

»Stari, ni ga čez scanje!« mi odleže. – »Pizda, paše,« še dodam, ko se nihaje prepuščam užitku. – »Po čevljih si ščiješ, hepan!« se mi reži Strajki, moj najboljši prijatelj. (prav tam: 97)

3.3 Nasprotniki izbire

Izbiri so nasprotovali starši, pedagogi in literarni strokovnjaki. Obsežen sklop razprav je objavljen v reviji *Vzgoja*, glasilu Društva katoliških pedagogov Slovenije (2011). Urednik Silvo Šinkovec v prispevku *Žaganje zelene veje* opozarja na omejitve, ki naj jih upošteva šolsko predpisovanje knjig:

Saj ne gre za prostovoljno branje, ampak za nagradno, pri nas celo za točke, ki štejejo za vpis na višjo stopnjo šolanja in podelitev štipendije. Zato so taka branja pod posebnim drobnogledom. (Šinkovec 2011: 16)

Mladih ne smemo prepustiti v prepričanju, da se slepo prepustijo usodi, nezmožnosti spremeniti razmere za življenje, občutku zapečatenosti, brezizhodnosti. Pokazati jim je treba lepši svet, da bodo vedeli, da se je mogoče odlepiti od dna ... Drugo branje je drugo branje. Cankarjevo priznanje ne more biti karkoli. (prav tam: 17)

Neprimernosti romana za predpisano branje pritrjuje v reviji tudi Janko Kos. Milena Mileva Blažič pa v svojem prispevku *Problematičen izbor knjig* dodaja še vidik komercializacije izbora knjig in pomena mrež med založniki, avtorji, odločevalci o branju, ko se dogaja »favorizacija določenih avtorjev [...], literarnih zgodovinarjev [...] ter samega predsednika komisije, ki se eksplicitno ali implicitno pojavlja v različnih vlogah: kot predsednik različnih komisij/svetov/nagrad, avtor, urednik, recenzent ipd.« (Blažič 2011: 12) Knjigo na spletnem forumu Med.Over.net (Tršan 2013) s svojimi argumenti odklanjajo tudi nekateri mladi, ki jih vulgarno izražanje in žaljivke odvrčajo od branja.

3.4 Zagovorniki izbire

Knjiga je pri bralcih naletela tudi na pozitiven sprejem. Barbara Tršan (2013) navaja pismo devetošolke na istem forumu:

Knjigo *Na zeleno vejo* sem že prebrala in mi je knjiga zelo vrede. Je res v njej veliko govora o spolnosti, veliko preklinjanja in vulgarnosti. Ampak! Po moje je pisatelj napisal knjigo, ki sodi v današnje čase. [...] Starši pa si zakrivajo oči »Ne, naš fant oz. dekle pa že ne kadi. Ne on sploh ne ve kaj je spolnost. Kaj šele da bi preklinjal.« Takšni starši so za moje pojme bedni! Pa rečite kar hočete. [...] In naj si ne mislijo, da smo osmo in devetošolci tako butasti, da takih stvari ne vemo. Nekateri (tisti, ki hodijo na cankarjevo in so obravnavani kot zreli učenci) brez problemov berejo in se pogovarjajo o tej knjigi. Kdor pa ne more tega brati pa mu ni treba, kolikor vem se za sodelovanje odločamo sami.⁵

Zapis vsebuje najpogostejši ugovor mladih bralcev – užaljenost, da jih imajo starši za nezrele in nesposobne dojeti tako tematiko ali da se ne srečujejo s takim ravnanjem vrstnikov, in zatrdilo, da branje o takih temah ne pomeni, da bi mladi želeli posnemati taka ravnanja.

Celostno je problematiko problemske mladinske literature in knjige *Na zeleno vejo* kasneje razčlenil Igor Saksida (2015), tudi predsednik komisije za Cankarjevo priznanje. Meni, da so subjektivni odzivi na knjigo neprimerni in dišijo po cenzuri. Temu se je moč zoperstaviti prav z reflektiranim kritičnim branjem. Tega pa številni kurikularni bralci, ki so se oglašali v javnosti, podpisani ali anonimni, niso zmogli. Razpravam na družbenih omrežjih (Med.Over.net), nekaterim medijem in drugim oblikam »hujškaštva« Saksida očita razpihovanje škandala in parcialno branje oz. celo nebranje določenega besedila. Meni, da je zato treba odklanjati cenzorske strategije, ki temeljijo na nekakovostnem, površnem branju in preusmerjanju k politizaciji problema.

⁵ Zapisi na forumu niso lektorirani.

3.5 Moj bralni vtis

Duhovita, razgibana, kompozicijsko dokaj ambiciozna pripoved, zanimivi liki mladostnikov in odraslih, prepričljivi opisi fantovskih dogodivščin in fantazij, vse skozi (samo)ironično prizmo prvoosebnega pripovedovalca, ki na ta način z najstniškim uporništvom motri izpraznjenost svojega okolja. Za številne najstnike privlačno branje, a manj reflektirani bralci (na 3. stopnji literarne zmožnosti) se bodo precej verjetno ustavili pri vrhnjem sloju pripovedi, zaznavali zgolj obilico verističnih prizorov in jezikovnih vulgarizmov. Domnevamo lahko, da bo zahtevnega kritičnega branja s potrebno distanco in problemsko poanto zmožen le manjši del osnovnošolcev (pa njihovih staršev in drugih razpravljavcev). Zato lahko rečemo, da se knjiga z zgoščenim verizmom vsebine in prevladujočega izraza uvršča v recepciji številnih kurikularnih bralcev na stopnjo radikalne tujosti.

Knjig, ki so naletele na polemične odzive kurikularnih bralcev, je še dosti več. Podrobnejšemu vpogledu so podvržene tudi tako ali drugače nagrajene mladinske knjige ali pa take, ki so priporočene mladim v branje za bralno značko ali druge oblike delno prostočasnega branja. Kakor tudi tiste knjige, ki so po mnenju drugih skupin kurikularnih bralcev po krivici izpuščene z bralnih seznamov.⁶

4 Sklep

Ta pregled sklenimo z nekaj opažanji. Polemike so v opisanih primerih spodbudili civilnodružbeno angažirani in organizirani starši. Kažejo skrb zaradi moralne spornosti vsebine in oblike določenih besedil, zaradi domnevne škodljivosti za zdravje, če bi teme mladi uporabili kot zgled, zaradi negativističnega odnosa do vere ali zaradi domnevnih zaslužkarskih razlogov, ki naj bi bili v ozadju posameznih odločitev glede izbire. Polemike so seveda hvaležna snov medijske obravnave.

V prikazanih odzivih zaznavamo nekaj problemov, ki zadevajo tako splošne poglede na vzgojno-izobraževalni sistem kot tudi na možnosti literarne vzgoje.

Najprej prepričanje nekaterih (skupin) staršev, da je poseganje v šolsko vzgojo otrok njihova ekskluzivna pravica, saj je javni šolski sistem (finančno) odvisen od staršev. A šolski sistem je javno dobro, zavezan uresničevanju vrednot, ki so univerzalnejše od mnenj posameznih družbenih skupin. Nasproti koliziji raznorodnih vzgojno-izobraževalnih interesov je že F. Pediček poudarjal, da javna šolska vzgoja temelji na univerzalno sprejemljivih vrednotah, na »etičnem common sensu« (Krakar Vogel 2020). Mnenje, da so starši glede izbire ciljev, vsebin in metod enakovreden in enako poznavalski dejavnik v šolskem sistemu kot za to usposobljeni profesionalci, skuša posegati v avtoriteto strokovnih odločitev, ki naj bi imele v javni šoli največjo težo. Družboslovci vidijo razlog za tako obrnjene družbene vloge v tem, da družba sama ni sposobna rešiti nakopičenih problemov, zato njihovo reševanje prenaša na šolo, ki postaja nekakšna terapevtska, ne pa izobraževalna institucija. Šola naj varuje otroke pred izkušnjo poraza, čustveno ranljivostjo, kar ima za rezultat onesposobitev za zrelo življenje in soočenje z izzivi (Furedi 2016: 26).

⁶ Pri tekmovanju za Cankarjevo priznanje (2006) je doživela nasprotovanje npr. *Princeska z napako* Janje Vidmar, med nagrajenimi (Zlata hruška 2017) *Evangelij za pitbule* Jirzyja Bezlaja. Če se v navedenih primerih zahteva odstranitev z bralnih seznamov, pa pri nekaterih drugih drugi kurikularni bralci zahtevajo uvrstitev, npr. za domnevno, a ne dejansko »izbrisan« *Dnevnik Ane Frank* za osnovno šolo (2021), za vključevanje ženskih avtoric med maturitetno branje in v gimnazijski kurikulum (2022) ipd.

Starši in nekateri drugi kurikularni bralci so se pri svojih ugovorih večinoma izkazali kot nebralci ali pa pristranski bralci spornih knjig. Njihovo branje ni literarno oz. večpomenski naravi literature ustrezno, pač pa iščejo svojimazorom ustrezne vzgojne usmeritve, meneč, da je otroke treba zaščititi pred soočenjem z nezaželeno drugačnostjo. To v literarni vedi velja za nepravo, zoženo branje oz. za instrumentalizacijo literature za utrjevanje »ideoloških ali nazorskih prepričanj«, saj literatura ne daje zares konkretnih, enoumnih in jasnih navodil za delovanje, tudi ne za etično ravnanje ali etično držo (Virk 2019: 68). Poleg tega Furedi (2017) svari pred t. i. infantilizacijo bralca, saj se celo na univerzi pojavljajo zahteve po vnaprejšnjih opozorilih pred sprožilci vznemirjenja, »zaradi katerih bi občutili nelagodje in bili celo vznemirjeni ali pretreseni« (Furedi 2017: 248). Infantilizirani bralec je, kot pravi, nadomestil »krepkega bralca« (prav tam), ki se zmore soočati s svetom.

Opisanim zaostritvam se je mogoče izogniti s premišljenim izbiranjem besedil za frontalno rabo in v funkciji preverjanja. Smiselno je za te namene izbirati besedila na stopnji strukturne kulturne tujosti. Bralcu na stopnjah razvitosti literarne zmožnosti ob koncu osnovne in v srednji šoli je v takem primeru dosegljivo globinsko branje med vrsticami in kompleksno vrednotenje. Za navaanje bralcev na neprijetno, sprva celo boleče branje besedil na stopnji radikalne tujosti pa je bolj primerno interno branje pod vodstvom izkušenega mentorja. Pri teh besedilih šele postopno osmišljanje in interpretacija prinašata »razrešitev napetosti.« (Šlibar 2008: 24) To pa je dolgotrajen proces, zahteva veliko individualnega in skupinskega dela, temeljite učiteljeve priprave, ki niso pod pritiskom preverjanja oz. tekmovanja.

Branju problemskih knjig se torej ne kaže odpovedati, pač pa se ga lotevati premišljeno, postopoma, v ustreznih kurikularnih okoliščinah internega branja z učenci. Kakor tudi s hkratnim mentorjevim pogovorom s starši, jih nemara celo povabiti, da se udeležijo kake ure takega branja. Na potrebno modrost kurikularnih organov, ki naj v pogovore o izbiranju vključuje tudi starše in učence, opozarja tudi ameriška avtorica Michelle Linford (2019), ki piše na podlagi izkušenj iz ZDA, kjer lokalni kurikularni organi dosežejo na leto začasno ali trajno prepoved več sto knjig iz bojzani, da bi »infantilne bralce« vznemirile celo knjige literarne klasike, kot so *Veliki Gatsby*, *Zbogom orožje* ali *Dnevnik Ane Frank*.

Literatura in viri

- BARBARIČ, Nada, 1999: Uvodna razlaga. Vitomil Zupan: *Menuet za kitaro (na petindvajset strelav)*. Ljubljana: DZS.
- BLAŽIČ, Milena Mileva, 2011: Problematičen izbor knjig: Cankarjevo priznanje 2011/12. *Vzgoja* 13/2011. 10–15.
- FUREDI, Frank, 2016: *Zapravljeno. Zakaj šola ne izobražuje več*. Ljubljana: Založba Krtina.
- FUREDI, Frank, 2017: *Moč branja*. Ljubljana: Založba UMco.
- HLADNIK, Miran (ur.), 2005: *Vloga meje: Madžarsko-slovenska razmerja, slovenistika na sosednjih univerzah, zahodno-slovenski študiji, izbor šolskega berila, humanistika in družboslovje v Pomurju*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 16). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- KOLŠEK, Peter, 2004: Mama ne pusti. Kritike staršev in Pobude za šolo po meri človeka nad izbiro knjig v šolah. *Delo, Sobotna priloga*, 11. 12. 2004.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2020: *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*. Ljubljana: Rokus-Klett.
- Kritike staršev in Pobude za šolo po meri človeka nad izbiro knjig v šolah*.
<https://www.sta.si/879388/kritike-starsev-in-pobude-za-solo-po-meri-cloveka-nad-izbiro-knjig-v-solah>
 (dostop marec 2022)
- LINFORD, Michelle, 2019: *School Censorship Appropriateness*.
<https://www.epik.org/wp-content/uploads/2019/09/School-Censorship-Appropriateness.pdf> (dostop marec 2022)

Branje v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- PEDIČEK, Franc, 1992: O projektu »usmerjeno izobraževanje«. *Vzgoja in izobraževanje* 23/5, str. 11–17 in 23/6, str. 8–17.
- PODKRIŽNIK, Mimi, 2004: Pregarjani Zupan, Shakespeare, Rdeča kapica. *Delo, Panorama*, 18. 11. 2004.
- PREDIN, Andrej, 2007: *Na zeleno vejo*. Ljubljana: Modrijan.
- SAKSIDA, Igor, 2004: Ob prispevku Izbor branja z napako ... *Kronika Slavističnega društva Slovenije* 47. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 11–12.
- SAKSIDA, Igor, 2015: Kurikularni bralci, tabuji in cenzorske strategije (primer Cankarjevo tekmovanje). *Jezik in slovstvo* 60/3–4. 105–115.
- ŠINKOVEC, Silvo, 2011: V žarišču: Ni vseeno, kaj beremo. *Vzgoja, revija za učitelje, vzgojitelje in starše* 52. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije. 3–18.
- ŠLIBAR, Neva, 2008: Sedmero tujosti literature – ali: O nelagodju v/ob literaturi. Literatura kot tujost, drugost in drugačnost. Boža Krakar Vogel (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. *Obdobja* 25. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko.
- TRŠAN, Barbara, 2013: *Problemske teme in odzivi bralcev na spletnih forumih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
http://pefprints.pef.uni-lj.si/1306/1/Diplomsko_delo_BARBARA_TR%C5%A0AN.pdf
- VIRK, Tomo, 2019: Literatura, etika in pouk književnosti v gimnazijah. *Jezik in slovstvo* 64/1. 65–72.
- ZUPAN, Vitomil, 1999: *Menuet za kitaro*. Ljubljana: DZS.